

Олександр Моргунов

ректор Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВООХОРОННА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Український народ ось уже третій рік поспіль протистоїть російській відкритій збройній агресії, яка за прогнозами навіть західних політиків мала закінчитися за декілька тижнів у березні 2022 року знищенням незалежної України, мала по суті повторитися сторічна історія початку ХХ століття.

Водночас безпрецедентна підтримка всього українського народу сил безпеки і оборони посприяла фінансовій та військовій підтримці України абсолютною більшістю держав, в яких права і свободи людини і громадянина є найвищими соціальними цінностями.

Правоохоронні органи України почали виконувати не властиві їм функції – від участі у бойових діях у складі зведених загонів сил безпеки і оборони до надання побутових послуг громадянам України на деокупованих територіях чи територіях, наближених до зони активних бойових дій – евакуація цивільного населення, перша медична допомога, заготівля дров в опалювальний сезон тощо.

До повномасштабного вторгнення росії в Україну аксіоматичним було твердження про те, що правоохоронними органами прийнято називати ті державні установи й організації, які функціонують у суспільстві й основним завданням діяльності яких є забезпечення законності, боротьби зі злочинністю та іншими правопорушеннями [1, с. 15], що свідчить про доцільність окремого монографічного дослідження правоохоронної функції держави в умовах дії правового режиму воєнного стану, правового забезпечення правоохоронної діяльності в особливий період.

Незважаючи на значну роль правоохоронців у протидії злочинності, безпосередній участі у бойових діях, у документуванні воєнних злочинів, в суспільстві через соціальні мережі продовжують третій рік тиражуватися маніпулятивні дані про негайну мобілізацію працівників усіх правоохоронних органів, передусім поліцейських, вказуючи на їх шатну чисельність 200 чи 300 тисяч осіб.

Наразі в Національній поліції є приблизно 75 тисяч осіб чоловічої статі мобілізаційного віку, приблизно 15 тисяч з яких безпосередньо бере участь у бойових діях. Інша частина поліцейських, крім щоденних, виконують додаткові функції під час воєнного стану – це і контроль за дотриманням комендантської години, охорона об'єктів критичної інфраструктури, розмінування, служба на блокпостах, евакуація людей із населених пунктів [2].

Також треба відмітити той факт, що наразі в Україні правоохоронними органами задокументовано та розслідується більше 150 тисяч воєнних злочинів, вчинених військовослужбовцями та іншими комбатантами російської федерації як на території України, так і росії (ці злочини у першу чергу стосуються неналежного поводження, катування та вбивства українських військовослужбовців та цивільних осіб, які перебувають у полоні). По суті щодня реєструється 200–300 воєнних злочинів, значна частина яких документується в тому числі англійською мовою та направляється до прокурорів Міжнародного кримінального суду.

Щодо цього варто нагадати про те, що Верховна Рада України ухвалила на засіданні 21 серпня 2024 року Закон України про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправки до нього, внесений Президентом України Володимиром Зеленським. Цим документом визначається юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо злочину геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів, а також відповідне ґрунтовне визначення цих злочинів, їх тлумачення, процедури їх розслідування та здійснення міжнародного правосуддя. Україна стала 125-ю державою-членом Міжнародного кримінального суду та набула повноправного членства в Міжнародному кримінальному суді і тепер може брати участь у роботі Асамблеї держав – учасниць Римського статуту, зможе подавати кандидатури для обрання суддів та прокурорів Міжнародного кримінального суду [3].

Вказаним законом внесено суттєві зміни передусім до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України. Зокрема, в КК України виник новий вид співучасті – ст. 31-1 «Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників», якою передбачається відповідальність військових командирів за злочини, що вчинили їх підлеглі в умовах воєнного стану – ст. 437 «Злочин агресії», ст. 438 «Воєнні злочини», ст. 439 «Застосування зброї масового знищення», ст. 442 «Геноцид» та ст. 442-1 «Злочини проти людяності».

Такі зміни законодавства у сфері кримінальної юстиції потребують свого обговорення серед різних фахівців, потребують наукового обґрунтування можливі незначні коригування. Зокрема, на обговорення варто винести питання щодо зміни поняття співучасті, закріпленого у ст. 26 КК України «співучасть у кримінальному правопорушенні є умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення» [4].

У ч. 1 та ч. 2 ст. 31-1 КК України по суті йдеться про відповідальність військового командира або іншої особи, яка фактично діє як військовий командир, начальника внаслідок нездійснення ними належного контролю над підлеглим, якщо при цьому військовий командир, начальник знав або, зважаючи на обставини, що склалися на той час, повинен був і міг знати, що зазначена підлегла особа вчинила або мала намір вчинити такий злочин, проте

не вжив дій, які повинен був і міг вжити у межах своїх повноважень для запобігання чи припинення вчинення злочину або для повідомлення про такий злочин компетентного органу.

На обговорення виноситься пропозиція щодо можливого доповнення ст. 26 КК України ч. 2, в якій доцільно/недоцільно передбачити можливість визнання співучастю умисне вчинення підлеглим умовах воєнного стану злочинів, передбачених ст. 437–439, 442, 442-1 при обізнаності про це військового командира або начальника, оскільки положення Загальної частини КК України повинні були та повинні бути основою для застосування Особливої частини КК України.

Також треба обговорити питання доцільності/недоцільності внесення змін до ч. 2 ст. 13 КК України, в якій вказано, що незакінченим кримінальним правопорушенням є готування до кримінального правопорушення та замах на кримінальне правопорушення. У ч. 1 та ч. 2 ст. 31-1 КК України передбачена обізнаність військового командира або начальника про намір підлеглого вчинити вказані вище злочини. Саме поняття «намір», крім ст. 31-1 КК України, ще чотири рази вживається у Загальній частині КК України та двічі в Особливій частині КК України. Отже, постає запитання насамперед до фахівців у галузі кримінального права: чи є намір стадією вчинення кримінального правопорушення та чи треба його передбачити в загальній частині КК України? Відповідь на нього передбачає проведення окремого дослідження з обов'язковим формулюванням законодавчих пропозицій.

Отже, правоохоронна функція держави в умовах дії правового режиму воєнного стану має свої особливості, ефективність реалізації якої в тому числі залежить від довіри та підтримки громадян. Зміни до законодавства, ухвалені в умовах воєнного стану, що суттєво впливають на діяльність правоохоронних органів, мають бути пріоритетними для науковців, особливо під час підготовки дисертаційних досліджень. Впевнений, що така діяльність стане внеском у нашу спільну Перемогу над ворогом.

1. Бандурка О. Реформа системи органів виконавчої влади України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2011. № 1. С. 12–17.

2. Клименко розповів, скільки поліцейських бере участь у війні з росією. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/04/13/novyna/bezpeka/klymenko-rozpoviv-skilky-policejskux-bere-uchast-vijni-rosiyeu> (дата звернення: 01.03.2025).

3. Верховна Рада України ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду та поправки до нього. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/252711.html>. (дата звернення: 01.03.2025).

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.03.2025).